

ISSN 0453-8048

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України**

**ВІСНИК**  
**Харківського національного університету**  
**імені В. Н. Каразіна**

**№ 939**

**Серія: Історія України.**  
**Українознавство: історичні та філософські науки**

**Випуск 14**

Серія започаткована 1996 року

Харків 2011

УДК [193+130,2](477)(06)  
ББК 63.3(4 Укр.)+71.05  
В38

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол №2 від 25 лютого 2011 р.)*

Вісник включає статті та матеріали, підготовлені викладачами і науковцями Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна і Східного інституту українознавства ім. Ковальських. Головна увага приділена дослідженню особливостей історіографічного процесу, методологічним питанням, історії та культури України IV – XX ст., регіональним студіям.

Для викладачів, наукових працівників, студентів.

Редакційна колегія:

д. іст. н., проф. В.В. Кравченко (відп. ред),  
д. іст. н., проф. В.І.Танцюра (заст. відп. ред.),  
д. іст. наук, проф. Д.М. Чорний (відп. секр.),  
д. іст. н., проф. В.А. Греченко;  
д. іст. н., проф. В.В. Калініченко,  
д. іст. н., проф. Р.І. Киричок,  
д. іст. н., проф. В.В. Лантух,  
д. іст. н., проф. В.В. Петровський,  
к. іст. наук, проф. В.І. Семененко,  
д. ф. н., проф. Я.М. Білик,  
д. ф. н., проф. Н.С. Корабльова,  
д. ф. н., проф. О.М. Куць,  
д. ф. н., проф. І.З. Цехмістро,  
д. ф. н., проф. І.В. Карпенко,  
д. іст. н. проф. С.О. Наумов,  
д.ф.н., проф. Л.В. Стародубцева.,  
к. ф. н., доц. М.В. Чугуєнко.

Адреса редакційної колегії: 61077, м. Харків, пл.Свободи,6, ХНУ,  
кафедра українознавства кім. 485

Тел. (057) 707-51-92

Електронна адреса: [siu@univer.kharkov.ua](mailto:siu@univer.kharkov.ua)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 11825-696ПР від 04.10.2006 р.

*Статті прорецензовано*

*Видається за сприяння Східного інституту українознавства ім. Ковальських.*

## ЗМІСТ

### ІСТОРІОГРАФІЯ, ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ IV-XX СТ.

#### **Пархоменко М. В.**

Стародавні пам'ятки житлових будинків на території сучасної України (на прикладі візантійського Херсона) ..... 7

#### **Чугуй Т. О.**

Роль і значення діяльності перших Ростиславовичів у розвитку державотворчих процесів у Галицькому князівстві ..... 13

#### **Ісаєв Т. О.**

Московська сторожова служба на території Південної Слобожанщини в XVI ст. .... 22

#### **Маслов М. П.**

Кустарна металообробка як важлива складова соціально-економічного розвитку України у другій половині XIX – першій третині XX ст. .... 33

#### **Домановська М. Є.**

Василь Карлович Надлер (1840-1894) як візантиніст ..... 39

#### **Чорний Д. М.**

Перший Всеросійський з'їзд представників міст з питань поліпшення міських фінансів про виділення міст в самостійні земські одиниці: обговорення концепції та програми дій ..... 49

#### **Калініченко В. В.**

Оренда землі в українському селі в роки НЕПУ (1921-1929 рр.) ..... 54

#### **Олянич В. В.**

Створення та діяльність кооперативів кустарів-підприємців в УСРР у 20-х рр. XX ст. .... 66

#### **Домановський А. М.**

Проблеми візантиністики у дисертаційних дослідженнях, захищених в Україні у 2007-2009 рр. .... 72

#### **Удовенко Л. О.**

Значення та роль антропонімів у мові творів красного письменства (на матеріалі історичного роману Павла Загребельного «Диво») ..... 93

### РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

#### **Альков В. А.**

У боротьбі за відвідувача: становлення прийомів комерційної діяльності в закладах дозвілля м. Харкова наприкінці XIX – на початку XX ст. .... 102

#### **Полякова Ю. Ю.**

Гастролю єврейської трупи Фішзона у Харкові на початку XX століття ..... 110

#### **Подгорна О. Б.**

Фінансово-економічне становище монастирів Харківської єпархії другої половини XIX – початку XX ст. .... 118

#### **Соколовська Ю. В.**

Ольгинський притулок у Харкові в кінці XIX – на початку XX століть ..... 124

#### **Логовський І. М.**

Діяльність земських органів влади Харківської губернії з впровадження та розвитку на селі земського взаємного страхування від вогню (друга половина XIX ст.) ..... 130

#### **Устименко О. М.**

Харківська радянська школа-інтернат для незрячих дітей у міжвоєнний період (20 – 30-ті рр. XX ст.) ..... 137

#### **Протасова І.**

Питання про статус кримськотатарського народу: міжнародні норми про «корінні народи» та дискусії в сучасній українській історіографії ..... 141

## СОДЕРЖАНИЕ ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА УКРАИНЫ IV- XX СТ.

### Пархоменко М. В.

Древние памятники жилых строений на территории современной Украины  
(на примере византийского Херсона)..... 7

### Чугуй Т. А.

Роль и значение деятельности первых Ростиславовичей в развитии державообразующих  
процессов в Галицком княжестве ..... 13

### Исаев Т. А.

Московская сторожевая служба на территории Южной Слобожанщины в XVI в. .... 22

### Маслов Н. П.

Кустарная металлообработка как важная составляющая социально-экономического  
развития Украины во второй половине XIX – первой трети XX ст. .... 33

### Домановская М. Е.

Василий Карлович Надлер (1840-1894) как византист ..... 39

### Калиниченко В. В.

Аренда земли в украинском селе в годы нэпа (1921-1929 гг.)..... 49

### Черный Д. Н.

Первый Всероссийский съезд представителей городов по вопросам улучшения  
городских финансов о выделении городов в самостоятельные земские единицы:  
бсуждение концепции и программы действий ..... 54

### Олянич В. В.

Создание и деятельность кооперативов кустарей-предпринимателей  
в СССР в 20-е гг. XX в. .... 66

### Домановский А. Н.

Проблемы византистики в диссертационных исследованиях, защищенных  
в Украине в 2007–2009 гг. .... 72

### Удовенко Л. О.

Значение и роль антропонимов в языке произведений художественной литературы  
(по материалам исторического романа Павла Загребельного «Диво»)..... 93

## РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

### Альков В.А.

В борьбе за посетителя: становление приемов коммерческой деятельности  
в учреждениях досуга г. Харькова в конце XIX – начале XX в. .... 102

### Полякова Ю. Ю.

Гастроли еврейской труппы Фишзона в Харькове в начале XX века ..... 110

### Подгорная Е. Б.

Финансово-экономическое положение монастырей Харьковской епархии  
второй половины XIX – начале XX в. .... 118

### Соколовская Ю. В.

Ольгинский приют в Харькове в конце XX – в начале XX века..... 124

### Логовский И. Н.

Деятельность земских органов власти Харьковской губернии по внедрению и развитию  
в сельской местности земского взаимного страхования от огня (вторая половина XIX в.) ..... 130

### Устименко А. Н.

Харьковская советская школа-интернат для слепых детей в межвоенный  
период (20 – 30-е гг. XX в.)..... 137

### Протасова И.

Проблема статуса крымскотатарского народа: международные нормы  
о «коренных народах» и дискуссии в современной украинской историографии..... 141

## CONTENT

### HISTORIOGRAPHY, HISTORY AND CULTURE OF UKRAINE IV – XX CENTURIES

#### **Parhomenko M. V.**

Ancient Monuments of Residential Buildings in Territory of Modern Ukraine  
(on an Example of the Byzantine Cherson) ..... 7

#### **Chuguy T. O.**

The Role and Significance of the Activity of the First Rostislavs in the Development  
of State-forming Processes in Galitch Principality ..... 13

#### **Isaev T. O.**

Guard Service of the Moscow State on the Territory of South Slobozhanshchina in the 16 century ..... 22

#### **Maslov M. P.**

Handicraft Metal-Working as an Important Part of Socio-Economic Development of Ukraine  
at the Second Half of 19 – the First Third of 20 century ..... 33

#### **Domanovskaya M. Y.**

Vasily Karlovich Nadler (1840-1894) as a Byzantinist ..... 39

#### **Chorniy D. M.**

The First All-Russian Congress of Cities Concerning Improvement of the Urban Finances  
About Separation of Cities to a Distinct Administrative Units: Discussion  
of Conception and Program of Actions ..... 49

#### **Kalinichenko V. V.**

The Land Lease in Ukrainian Village During the NEP (1921-1929) ..... 54

#### **Olyanych V. V.**

Establishment and Operation of Cooperatives Handicraftsman Entrepreneurs  
in the USSR in the 20's XX century ..... 66

#### **Domanovsky A. M.**

The Problems of Byzantine Studies in the Dissertational Researches, Protected  
in Ukraine within 2007–2009 ..... 72

#### **Udovenko L. A.**

A Value and a Role of Antroponimes in a Language of Fiction Products (on Basis  
of Paul Zagrebelny's Historical Novel «The Miracle») ..... 93

### REGIONAL STUDIES

#### **Alkov V. A.**

In the Struggle for a Visitor: the Formation of the Methods of the Commercial Activity  
in the Leisure Institutions of Kharkiv City at the Late 19th to the Early 20th Century ..... 102

#### **Poliakova Yu. Yu.**

Guest Performance of Fischson's Jewish Theater Company in Kharkiv in the early 20th century ..... 110

#### **Podgornaya E. B.**

Financial and Economic Position of Monasteries of the Kharkiv Diocese  
of late 19th – early 20th centuries ..... 118

#### **Sokolovska U. V.**

Kharkiv Olga Shelter in the late 19th – early 20th century ..... 124

#### **Logovskiy I. M.**

Activities of County Government Kharkiv Province in the Implementation and Development  
of Provincial Mutual Insurance Against Fire (second half of the 19th century) ..... 130

#### **Ustimenko A. N.**

Kharkiv Soviet Boarding School for Blind Children During the Interwar  
Era (20-30-ties of 20th Century) ..... 137

#### **Protasova I.**

The Question of Crimean Tatar People's Status: International Norms for  
the «Indigenous People» and Discussions Within Modern Ukrainian Historiography ..... 141

УДК 94:061.235 (477. 54) «18/ 19»

Ю. В. Соколовська  
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

## ОЛЬГИНСЬКИЙ ПРИТУЛОК У ХАРКОВІ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

*У статті розглянуто та проаналізовано історичний досвід надання допомоги дітям на прикладі організації та функціонування Ольгинського притулку працелюбства у Харкові. Визначено роль місцевих органів влади та приватних осіб у створенні та утриманні будинку працелюбства у Харкові; роль та місце трудової допомоги як виду благодійної діяльності у підтримці дітей.*

**Ключові слова:** благодійність, будинок працелюбства, ольгинські притулки, трудова допомога.

*В статье рассмотрено и проанализировано исторический опыт оказания помощи детям на примере организации и функционирования Ольгинского приюта трудолюбия в Харькове. Определена роль местных органов власти и частных лиц в создании и содержании дома трудолюбия в Харькове; роль и место трудовой помощи как вида благотворительной деятельности в поддержке детей.*

**Ключевые слова:** благотворительность, дома трудолюбия, ольгинские приюты, трудовая помощь.

*The author considered and analyzed the historical experience of aiding children by the example of the Kharkov Olga diligence shelter organization and operation. The role of local authority & private individual was consisted in development & supporting of the employment house in Kharkov; the role & placement of job assistance was defined as the type of charitable activity in supporting of children.*

**Key words:** charity, diligence house, Olga shelters, job assistance.

Благодійність є важливим і необхідним елементом розвитку сучасного суспільства. Відроджуючи ідеї благодійності в нових історичних умовах, необхідно вивчати і використовувати вітчизняний досвід минулих років.

У сучасних умовах соціально-політичного та економічного розвитку України велика кількість людей потребує соціального захисту. Найбільш незахищеними в сучасних реаліях виявляються діти-сироти, що залишені батьками, тому актуального значення набуває вивчення і переосмислення того значного історичного досвіду, що був накопичений у подоланні цієї гострої соціальної проблеми.

Вивчення благодійної діяльності та її аналіз у дореволюційний період допоможуть усвідомити необхідність та важливе значення благодійності, ту роль, яку вона відіграє у сучасному суспільстві. Всебічне вивчення цієї проблеми в історичній науці сприятиме вирішенню тих завдань, які постають сьогодні перед благодійними організаціями та виправленню помилок, що були зроблені у благодійному досвіді минулого. Актуальність теми визначається також тим, що проблема українського благодійництва, особливо регіонального, недостатньо вивчена у вітчизняній історіографії.

Історія благодійної діяльності на території Харківщини недостатньо досліджена та представлена в історичній та сучасній науковій думці. У дореволюційній історичній літературі тему благодійної діяльності на початку XX ст. фрагментарно розглянуто в монографіях Д. Багалія, Д. Міллера [1] та Н. Савицького, П. Євстратова [5]. У радянську добу питання благодійності не було актуальним, тому досліджень на цю тему в історіографії цього періоду не існує. У сучасній історіографії деякі аспекти питання регіональної благодійності досліджено у роботах О. Кравченко [4] та О. Хаустової [21].

Джерельну базу статті становлять журнали засідань Харківської міської думи, матеріали періодичної преси та друковані звіти правління опікунського товариства при Харківському будинку працелюбства.

Метою написання статті є аналіз історичного досвіду надання допомоги дітям на прикладі організації та діяльності Ольгинського дитячого притулку працелюбства у Харкові.

Для досягнення поставленої мети у статті поставлені такі завдання: визначити роль місцевих

органів влади та приватних осіб у створенні та утриманні будинку працелюбства у Харкові; розкрити внутрішній устрій та роботу благодійного закладу; з'ясувати роль та місце трудової допомоги у підтримці дітей, що потребували допомоги.

У другій половині XIX ст. дуже гостро починає відчуватися необхідність у наданні допомоги бідності у великих містах, в яких збиралися величезні натовпи жебраків та безробітних. Це створювало велику соціальну напругу. Тому з'явилися комітети для вирішення питань бідності, зокрема жебраків. Ці комітети здебільшого збирали інформацію про кількість старців та причини зубожіння населення, але надати суттєву допомогу біднякам вони не мали матеріальної змоги. У Харкові, наприклад, намагалися позбавитися від жебраків, випроваджуючи їх за межі міста, проте такий засіб не давав позитивних результатів [6]. У зв'язку з цим з'явилися думки про організацію закладів, які б допомагали нужденним заробляти на життя власною працею. Необхідно зазначити, що думки ці з'являлися і раніше. Ще Катерина II у «Положенні про губернії» 1775р. наказувала: «неимущим доставлять работы в открываемых работных домах» [2, с. 18]. Організація таких будинків базувалася на «Приказах общественного призрения», які з 1864 р. передали свої обов'язки земствам. Влаштування цих закладів соціальної опіки вважалось правом, але не обов'язком місцевих органів влади, тому що коштів на цю справу виділено не було. Таким чином, ініціатива відкриття таких закладів перейшла до приватних благодійних товариств. Ці заклади почали відкриватися у багатьох містах імперії, зокрема і в Україні. У 1894 р. вони вже діяли у Києві, Херсоні, Полтаві та Чернігові. У будинках працелюбства перебували різні категорії нужденних, серед них були і діти. У звітах про роботу будинків трудолюбства постійно фіксуються свідчення про перебування там дітей. Питання про дитячі будинки працелюбства як специфічні навчально-виховні установи порушували з самого моменту заснування будинків працелюбства на території Російської імперії [19, с. 462].

Перший дитячий притулок працелюбства був відкритий у С.-Петербурзі, поблизу Царсько-Сільського палацу, на землі удільного відомства. Землю та кошти було пожертвовано імператором на честь народження Великої Княжни Ольги Миколаївни у 1895 році. Цей притулок мав стати зразковим, а всі дитячі притулки працелюбства мали б називатись Ольгинськими. Побажанням імператора було і те, щоб в Ольгинських дитячих притулках працелюбства за дітьми наглядали до того часу, коли вони будуть передані під нагляд відповідних сільських громад, приватних осіб та установ або віддані на навчання певному ремеслу. В притулках діти повинні були засвоїти знання з землеробства, ремесла, Закону Божого та грамоти [12, с. 125].

31 січня 1896 року було затверджено «Положення про Санкт-Петербурзький дитячий притулок трудолюбства» та складено проект типового положення про Ольгинські притулки. Перший притулок було засновано 3 листопада 1897 року. Всього за 15 років відкрито 36 таких притулків на всій території Російської імперії. У Харкові притулок такого типу організували весною 1899 року. Головним завданням Ольгинських притулків було наглядати та виховувати дітей обох статей, що залишились без нагляду та захисту батьків, з метою підготування їх до самостійного трудового життя [12, с. 129].

У Харківському Ольгинському дитячому притулку працелюбства під опікою знаходились хлопчики та дівчата у віці від 6 до 15 років. Вони перебували на повному утриманні будинку, під постійним наглядом, їх навчали грамоті та певним ремеслам. Опікункою притулку було обрано О. М. Полубинську [16, с. 10]. Усі подальші витрати на утримання Ольгинського притулку здійснювались за кошти будинку працелюбства. Розмістили притулок у трьох кімнатах будинку працелюбства [17, с. 5].

На початковому етапі становище притулку було дуже скрутним. У 1902 році у притулку перебували 33 дитини, діти спали по двоє на одному ліжку або розташовувались на підлозі. Ніяким ремеслам дітей не навчали, вони отримували знання з письма та читання та закону Божого. Притулок отримував 1700 крб., у той час як на його утримання було потрібно 3000 крб. А. Коні, який відвідав притулок у 1902 році, зазначав, що необхідно було відокремити притулок від будинку трудолюбства [1, с. 930].

Ще у жовтні 1873 р. Харківська міська управа отримала духовний заповіт міщанина Олексія Тимофійовича Некрасова, за яким він передав Харкову своє дворове місто з будинком за умови

відкриття дитячого притулку імені Некрасова. Майно заповідача повинно було перейти у повну власність міста після смерті його вдови М. Некрасової. Жертводавцем притулок призначався для дівчат-сиріт усіх верств, при цьому діти-сироти родичів О.Т. Некрасова, до сьомого коліна включно, повинні були прийматися до притулку позачергово. За заповітом, міська Дума в разі нестачі коштів на відкриття притулку могла віддавати будинок в оренду до тих пір, поки не буде зібрано достатню для відкриття притулку суму [8, с. 210 – 211]. У зв'язку з тим, що притулок неможливо було засновувати у будинку, який належав би і місту, і приватній особі, Дума залишила питання про пожертвування Некрасова відкритим [7, с. 265].

Після того, як вдова О. Т. Некрасова також заповіла свою частину на користь дитячого притулку, міська Дума змогла прийняти це пожертвування. У лютому 1902 р. майно, що складалось із дворового місця на розі Нетеченської та Зміївської вулиць з кам'яним двоповерховим будинком, дерев'яним флігелем та кам'яною лавкою, перейшло у розпорядження міської управи [22, с. 328].

У червні 1902 р. правління опікунського товариства при Харківському будинку працелюбства звернулось до міської управи з проханням передати заповіданий Некрасовим будинок для влаштування у ньому Ольгинського дитячого притулку у зв'язку з тісністю та незручністю розміщення останнього при будинку працелюбства. З таким проханням зверталось до міської управи і правління Харківського товариства сприяння фізичному вихованню дітей. Але діяльність цього товариства зовсім не відповідала тим розпорядженням, які були зроблені у заповіті Некрасовим, тому управа відхилила це прохання [22, с. 330]. Пропозицію Ольгинського притулку вона визнала обґрунтованою та доцільною. На відкриття нового дитячого притулку місто не мало коштів, а відсотків з прибутків від будинку, що призначались за заповітом, було замало для того, щоб організувати притулок та утримувати його. Так, будинок Некрасових міг дати близько 1 000 крб. прибутку на рік, а утримання притулку обходилося більш ніж 4 000 крб., і місту треба було чекати багато років, поки не накопичиться капітал у 100 000 крб. [14, с. 34]. Таким чином, відкриття притулку могло відбутися лише у далекому майбутньому, що було не бажано, тому що будинок міг занепасти й у такому разі потребував би значного ремонту. Тому будинок Некрасових мав перейти до Ольгинського дитячого будинку працелюбства за умови: 1) названий притулок буде іменуватися «Дитячим притулком імені Некрасових», 2) притулок буде опікувати дівчат-сиріт, 3) чисельність опікуваних Ольгинським притулком збільшуватиметься згідно з волею заповідачів, 4) утримання дитячого притулку повністю здійснюватиметься на кошти правління опікунства Ольгинського притулку [22, с. 328].

При обговоренні цього питання у міський Думі виникли дві протилежні думки щодо передачі Некрасівського будинку Ольгинському притулку. Прибічники передачі будинку відстоювали ідею вигідності та доцільності цієї передачі як для міста, так і для самого притулку. Свою позицію вони аргументували тим, що притулок був розташований у тісному приміщенні, а діти знаходились у небажаному сусідстві з дорослими мешканцями будинку працелюбства, які не завжди позитивно впливали на них. Здійснити волю заповідача щодо належності притулку міському самоврядуванню передбачалось призначенням на посаду завідувача притулку представника від міського управління [22, с. 330].

Головним аргументом противників передачі заповіданого будинку Ольгинському притулку було порушення умов заповіту. Гласний Н.Ф. Фон-Дітмар звертав увагу на те, що майно було заповідано не для існуючих притулків, а для заснування та відкриття нового. Гласний А. Ф. Данилович акцентував увагу на тому, що влаштування та утримання нового притулку за заповітом належить міській управі, у результаті чого місто має стати господарем цього притулку. Для противників передачі Некрасівського будинку залишалось нез'ясованим важливе питання: на яких засадах передавався будинок Ольгинському притулку – на праві власності чи на праві користування [22, с. 329-330]. У 1902 р. Харківська міська Дума постановила передати Ольгинському притулку будинок, що заповіли місту міщани Некрасови [22, с. 326 – 331]. Дума більшістю проти двох голосів постановила передати будинок Некрасових у користування Ольгинському притулку за умови дотримання всіх вимог заповіту. Міська Дума висунула умову про входження до управління притулку двох представників від міського управління [22, с. 331]. Але Міністерство внутрішніх справ визнало передачу будинку Некрасових Ольгинському притулку протиправною зміною волі

заповідачів [14, с. 33]. Таким чином, створилось безвихідне становище. З одного боку, опікунське товариство не в змозі було утримувати Ольгинський притулок у приміщенні Харківського будинку працелюбства, з другого, місто не могло самостійно організувати Некрасівський притулок через відсутність коштів.

Такий стан справ утворив юридичний казус та залишив відкритим питання: кому буде належати притулок – місту чи Опікунству трудової допомоги. Останнє запропонувало вирішити справу таким чином. Заповіт не забороняв доручити завідування нового притулку якій-небудь особі або товариству за умови, щоб він залишався міським притулком. Опікунство запропонувало Харківській міській управі прийняти постанову про відкриття притулку імені Некрасових за умов їх заповіту, після чого укласти угоду з опікунським товариством Ольгинського будинку працелюбства про передачу у його завідування Некрасівського притулку [14, с. 35].

З початку свого заснування притулок опікував хлопчиків та дівчат у віці від 6 до 15 років [16, с. 10]. Згодом у притулку почали утримувати лише дівчат згідно з волею Некрасових. У разі неможливості передати родичам дітей, які досягли 12 – 13-річного віку, притулок влаштовував їх у прийомні родини для навчання ремеслу, рукоділля тощо. При цьому зв'язок дітей із притулком не переривався. Адміністрація притулку спостерігала за життям дітей у родині, забезпечувала їх у разі потреби одягом, оплачувала їхні іспити у професійних школах та завжди могла забрати дитину для влаштування в інше місце [13, с. 65].

Керівництво справами притулку здійснював комітет опікунства при Ольгинському дитячому притулку на чолі з його опікуном. Члени комітету та опікун відвідували притулок, а також постійно спостерігали за дітьми, що були віддані приватним особам або у навчання, та опікувалися їхньою подальшою долею.

Постійна прислуга у притулку обмежувалась куховаркою та пралею. Інші роботи, що були доступні для дітей (прибирання, миття посуду, підлоги, допомога під час прання та приготування їжі), виконувались ними самостійно [19, с. 67].

Діти навчались шиттю, кроєнню, рукоділлю, плетінню, політурній справі, згодом і чоботарській. Окрім ремесла, діти вивчали закон Божий, грамоту, основи арифметики та природознавства. Під час шкільного навчання дітей поділяли на вікові групи [13, с. 65].

Притулок існував переважно за кошти різних пожертвувань та субсидій. Останні призначались харківською міською громадською управою та харківським губернським земством, а також Опікунством про будинки працелюбства. Так, у 1905 р. Опікунство призначило Ольгинському притулку працелюбства у Харкові допомогу на три роки: на 1905 р. – у розмірі 1 170 крб., на 1906 р. – 1 500 крб. та на 1907 р. – 1 300 крб. [3, с. 98]. Пожертвування надходили від харківських та інших банків, власників заводів та інших осіб. Великі пожертвування були зроблені професором Харківського університету Леонтієм Миколайовичем Загурським, який заповів на користь притулку більше 80 000 крб. та нерухоме майно, що складалось із будинку у Харкові, розташованого за адресою: вул. Мироносицька, 38, та маєтку у селі Васищево, за умови довічного володіння всім майном його дружиною. При затвердженні заповіту окружним судом ціна заповіданого майна була визначена у 106 669 крб. 87 к., не враховуючи вартості дачі. За волею заповідача притулок мав відкритися у заповіданому будинку «відділення імені малолітніх Леонтія та Миколи Загурських» на вшанування пам'яті дітей професора, що загинули. Чисельність опікуваних дітей повинна була залежати від можливості утримання їх на відсотки від заповіданого капіталу. Дача призначалася для літнього відпочинку дітей та їх виховательок [18, с. 391]. Проте скористатись цим пожертвуванням повністю притулок не встиг.

Треба також відзначити грошове пожертвування, яке робилось із 1905 р. Гапсальською лігою естонських дітей у розмірі по 50 крб. на рік, у вигляді плати за утримання одного опікуваного у притулку. Барон О. О. Буксгевден розповів дітям Гапсальської ліги про 6-річну дівчинку Поліну, яка знаходилась разом із ув'язненою матір'ю перед тим, як була прийнята опікункою харківського Ольгинського дитячого притулку працелюбства [15, с. 747]. У 1905 р. естонські діти надіслали зароблені ними 40 крб. та висловили бажання спостерігати за подальшою долею дівчинки. Таким чином, діти кожен рік надсилали через свою опікунку гроші, посилки з іграшками та листувались із дівчиною [13, с. 66]. Окрім грошових пожертвувань, на користь притулку надходили пожертви

продовольством та речами.

Окрему статтю прибутку становили надходження від організації розважальних заходів. Так, у 1912 р. ця стаття склала найбільшу суму серед прибутків притулку – 2 979 крб. 24 к., із яких 2 586 крб. 43 к. було отримано від продажу крашанок у вербну суботу та пасхальний Тиждень. Членські внески у тому ж році склали 336 крб., а за роботу дітей разом із відсотками з недоторканого капіталу було отримано 525 крб. 62 к. [17, с. 391]. Найзначнішою витратною статтею притулку було утримання опікуваних – видатки на харчі, одяг, взуття, прання тощо (див. табл. 1). Завдяки харківській міській управі, яка передала будинок Некрасових у користування притулку, останній міг не витратитись на оренду приміщення.

Таблиця

**Витрати на утримання Ольгинського дитячого притулку працелюбства у 1910 – 1912 рр.**

| Рік  | Загальна витрата притулку за рік (крб.) | Загальна витрата на одну дитину за рік (крб.) | Загальна витрата на продовольство (крб.) | Витрата на харчі на одну дитину за день (крб.) |
|------|-----------------------------------------|-----------------------------------------------|------------------------------------------|------------------------------------------------|
| 1903 | 3441                                    | –                                             | 1220                                     | –                                              |
| 1904 | 3767,54                                 | –                                             | 1 319,47                                 | –                                              |
| 1910 | 4 390,80                                | 110                                           | 1 885,09                                 | 9,75                                           |
| 1911 | 5 017,43                                | –                                             | 2 068,35                                 | –                                              |
| 1912 | 5 392,56                                | 134,81                                        | 2 303,35                                 | –                                              |

Таблицю складено за: [18, с. 391; 13, с. 65-66; 9, с. 246; 10, с. 216].

Кількість дітей, які знаходились у притулку, становила 40 осіб, переважно жителів Харкова та його околиці. Загалом, про необхідність притулку для мешканців Харкова та його популярність серед них свідчить той факт, що правління змушене було кожен рік відмовляти у прийомі дітей через нестачу вільних місць. Наприклад, у 1911 році було відхилено 28 прохань [11, с. 64].

Таким чином, наприкінці XIX ст. в Харкові з'являється нова благодійна установа, яка займалася опікою дітей. Ольгинський притулок працелюбства належав до окремої групи закладів, які надавали безпосередньо трудову опіку. Специфікою таких установ було те, що вони мали навчально-виховний характер та готували дитину до самостійного трудового життя.

## Література

- Багалеї Д. І. Миллер Д. П. История города Харкова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905 г.): В 2 т. – Харьков, 1912. – Т. 2.
- Дмитриев М. Н. Дома трудолюбия. – СПб.: Тип. Стасюлевича, 1900. – 271 с.
- Журнал 28 заседания финансовой комиссии Попечительства о Домах Трудолюбия и Работных Домах от 17 марта 1905 г. // Трудовая помощь. – 1905. – №5. – С.98.
- Кравченко О. В. Благодійні установи для дітей у Харкові (друга половина XIX – початок XX ст) // Збірник наукових праць. Серія «Історія і географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2006. – Вип. 21-22. – С. 20-25.
- Краткий очерк возникновения и деятельности благотворительных учреждений Харьковской губернии, составленный по распоряжению начальника Харьковской губернии Н.П. Савицким и П.А. Евстратовым. – Харьков: Тип. губ. правл., 1896. – 191 с.
- Меры к искоренению нищенства // Харьковские губернские ведомости. – 1907. – 18 января.
- Об имуществе, завещанном городу мещанином Некрасовым // Журналы Харьковской городской думы. – 1877. – № 22. – 21 декабря. – С. 265.
- О завещанном городу мещанином Некрасовым доме для учреждения в нем детского приюта // Журналы Харьковской городской думы. – 1877. – № 20. – 28 октября. – С. 210-211.
- Ольгинский Детский Приют Трудолюбия в г. Харькове // Харьковский календарь на 1905 год. – Х.: Тип. Губ. Правл., 1904. – С. 246.
- Ольгинский Детский Приют Трудолюбия в г. Харькове // Харьковский календарь на 1906 год. – Х.: Тип. Губ. Правл., 1905. – С. 216.
- Ольгинский детский приют в Харькове // Трудовая помощь. – 1912. – № 1. – С. 64.
- Ольгинские детские приюты трудолюбия. // Трудовая помощь. – 1912. – №2. – С. 124-129.
- Ольгинский детский приют в г. Харькове // Трудовая помощь. – 1912. – № 12. – С. 65.

14. Отзыв министерства внутренних дел по вопросу об утверждении устава Попечительного общества об Ольгинском детском приюте трудолюбия имени Некрасовых в г. Харькове // Трудовая помощь. – 1908. – № 5. – С. 33.
15. Отчет о 23 учреждениях трудовой помощи: Детские дома трудолюбия и Ольгинские приюты // Трудовая помощь. – 1905. – № 10. – С. 747.
16. Отчет правления попечительного общества о Харьковском «Доме трудолюбия» за 1899 год. – Х.: Тип. губ. правл., 1900. – С. 10.
17. Отчет правления попечительного общества о Харьковском «Доме трудолюбия» за 1900 год. – Х.: Тип.-лит. С.А. Шмерковича, 1901. – С. 5.
18. Попечительное общество об Ольгинском Детском приюте трудолюбия в г. Харькове (извлечение из отчета о деятельности общества в 1912 г.) // Известия Харьковской городской думы. – 1913. – № 6-7. – С. 391.
19. Сведения о деятельности Ольгинского детского приюта трудолюбия в г. Харькове за 1907 год, (девятый год существования приюта) // Известия Харьковской городской думы. – 1908. – № 5. – С. 67.
20. Трудовая помощь: ее основные задачи и важнейшие формы // Трудовая помощь – 1898. – № 9 – С. 462.
21. Хаустова О.В. Розвиток благодійництва у Харкові у другій половині XIX – на початку XX століть: Автореф. дис... канд. іст. наук.: 07. 00. 01. – Х., 2006. – 19 с.
22. Ходатайство Попечительства Харьковского Дома Трудолюбия о помещении Ольгинского детского приюта в завещанном городу доме Некрасовых и Общества содействия физическому воспитанию детей о помещении в том же доме детского приюта названного Общества // Журналы Харьковской городской думы. – 1902. – №15. – 12 сентября. – С.326-331.

© Соколовська Ю. В., 2011